

Ποιος έκαψε τη Σμύρνη; Πλέον δεν υπάρχει καμία αμφιβολία. Το βιβλίο του Βρετανού συγγραφέα Τζάιλς Μίλτον «Ο Χαμένος Παράδεισος, Σμύρνη 1922» βασίστηκε σε, ανέκδοτα μέχρι σήμερα, γράμματα και ημερολόγια Λεβαντίνων της Σμύρνης. Οι μαρτυρίες Αμερικανών, Βρετανών και Γάλλων που είδαν Τούρκους στρατιώτες με βαρέλια γεμάτα πετρέλαιο να ραντίζουν τα κτίρια στην αρμενική συνοικία και να βάζουν φωτιά, δίνουν την πιο κατηγορηματική απάντηση στο ιστορικό ερώτημα. Αναπάντητα όμως συνεχίζουν να παραμένουν τα γιατί μπροστά σε τόσο ανθρώπινο πόνο και παραλογισμό: την ώρα που οι ορχήστρες των βρετανικών πλοίων έπαιζαν για να μην ακούγονται οι κραυγές των προσφύγων, οικογένειες κρύβονταν σε τάφους για να γλιτώσουν.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΝΑΤΑΣΑ ΜΠΑΣΤΕΑ

ΤΕΤΑΡΤΗ 13 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1922

Οι οδυνηρές σκηνές τις οποίες παρακολούθησε εκείνο το πρωί ο αιδεσιμώτατος Ντόμπσον δεν ήταν τίποτα μπροστά στη σφαγή στην οποία έγιναν μάρτυρες τα μέλη της Πυροσβεστικής της Σμύρνης. Οι πυροσβέστες ήταν Έλληνες και Τούρκοι, ο σταθμός των οποίων χρηματοδοτείτο εν μέρει από ασφαλιστικές εταιρείες του Λονδίνου. Σε αυτές τις εταιρείες είχαν ασφαλιστεί τα πιο εντυπωσιακά

κτίρια της Σμύρνης και έτσι ήταν προς το συμφέρον τους να τα προστατεύσουν από τη φωτιά.

Οι πυροσβέστες είχαν ήδη σπεύσει να σβήσουν φωτιές από τις πρώτες πρωινές ώρες της Τετάρτης. Τώρα, στις 10.30 το πρωί, υπήρχαν αναφορές για μια καινούργια φωτιά στην οδό Suyane, στην αρμενική συνοικία. Μεταξύ εκείνων που εστάλησαν να σβήσουν τη φωτιά ήταν ο αρχιπυροσβέστης Τσορμπάτζης από τους πιο παλιούς στο πυροσβεστικό σώμα της Σμύρνης. Τόσα χρόνια είχαν δει πολλά τα μάτια του, τίποτα όμως δεν τον είχε προετοιμάσει για τον όλεθρο που θα συνα-

Ήταν ίδια με τα βαρέλια που χρησιμοποιούσε η Petroleum Company της Σμύρνης. Κάθε βαρέλι το φυλούσαν 2-3 Τούρκοι στρατιώτες και το μετέφεραν στην άλλη πλευρά του δρόμου προς την αρμενική εκκλησία. Αισθάνθηκα ένα ρίγος στην πλάτη μου Κρικώρ Μπαγκτζιάν, Αρμένιος δάσκαλος

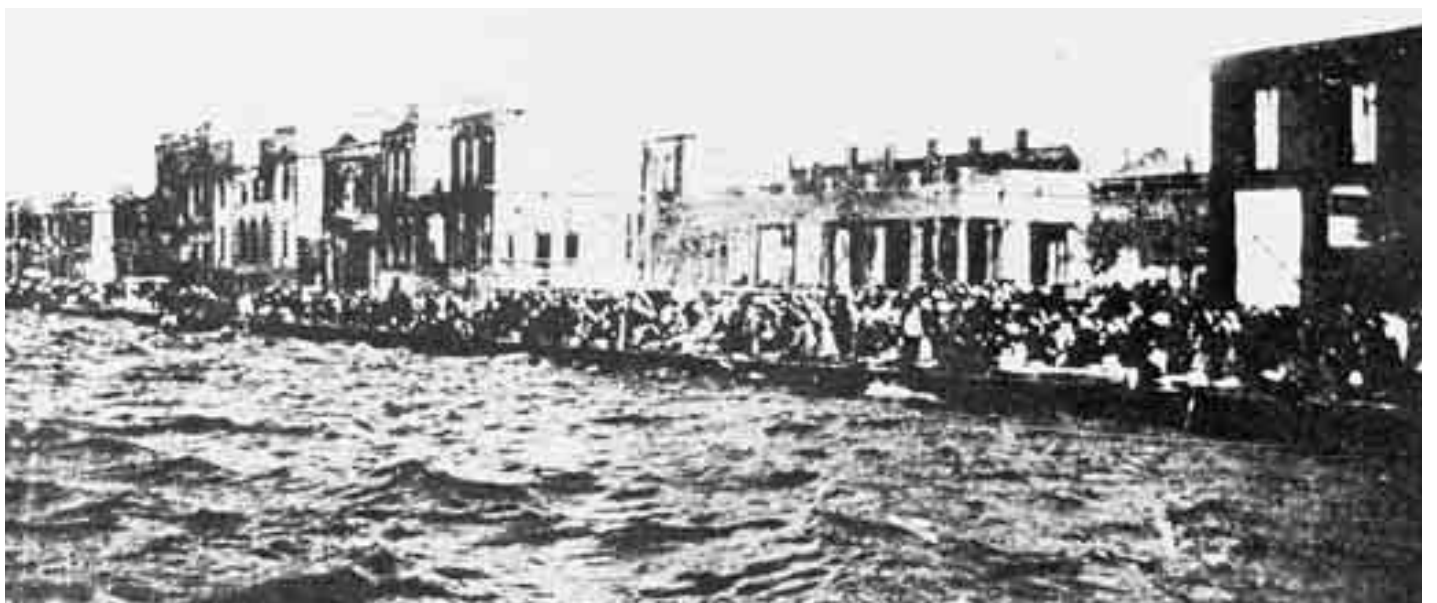
«Σε όλα τα σπίτια που μπήκα, έβλεπα πτώματα», διηγήθηκε. «Σε ένα σπίτι, ακολούθησα τη γραμμή του αίματος που έφθανε σ' ένα ντουλάπι. Το άνοιξα και πάγωσα. Μέσα βρισκόταν το νεκρό κορμί μιας κοπέλας με τα στήθη της κομμένα...». Όταν βγήκε πάλι στον δρόμο, ο Τσορμπάτζης είδε πολλούς Τούρκους φαντάρους. «Παντού κυκλοφορούσαν έ-

Ανέκδοτα μέχρι σήμερα γράμματα και ημερολόγια Αμερι που βρίσκονταν εκείνη την ημέρα στη Σμύρνη δίνουν την πιο κατηγορηματική απάντηση στο ιστορικό ερώτημα.

«Είδα Τούρκους στρατιώτες

Ο συγγραφέας Τζ. Μίλτον στο βιβλίο «Ο Χαμένος Παράδεισος»

νοπλοι στρατιώτες. Κάποιος από αυτούς μπήκε σ' ένα σπίτι όπου κρυβόταν μια αρμενική οικογένεια και τους έσφαξε. Όταν βγήκε έξω, το μαχαίρι του έσταζε αίμα. Το σκούπισε στις μπότες του». (...)

Ξεφόρτωναν βαρέλια. Την ίδια στιγμή που ο Αμερικανός πρόξενος Τζορτζ Χόρτον

προσπαθούσε να απομακρύνει από τη Σμύρνη τους Αμερικανούς υπηκόους, ένας δάσκαλος ονόματι Κρικώρ Μπαγκτζιάν – ο οποίος κρυβόταν στην ταράτσα της Αρμενικής Λέσχης στην οδό Rechidie – παρακολουθούσε κάτι πολύ ανησυχητικό. Στην άκρη του δρόμου μια ομάδα στρατιωτών ξεφόρτωνε μεγάλα βαρέλια. «Δεν είδα το περιεχόμενό τους», έγραψε, «αλ-

λά κρίνοντας από το χρώμα και το σχήμα τους, ήταν ίδια με τα βαρέλια που χρησιμοποιούσε η Petroleum Company της Σμύρνης. Κάθε βαρέλι το φυλούσαν 2-3 Τούρκοι στρατιώτες και το μετέφεραν στην άλλη πλευρά του δρόμου προς την αρμενική εκκλησία. Αισθάνθηκα ένα ρίγος στην πλάτη μου καθώς συνειδητοποίησα τον σκοπό όλων αυτών των προετοιμασιών».

«Οι εντολές μας είναι να κάψουμε τα σπίτια»

Μέχρι σήμερα, οι περισσότεροι Τούρκοι επιμένουν στον ισχυρισμό ότι η φωτιά – που σύντομα θα έπαιρνε τρομακτικές διαστάσεις – αποτελούσε πράξη σαμποτάζ από την πλευρά των Ελλήνων και των Αρμενίων. Όμως υπάρχουν πολλές αμερόληπτες περιγραφές που αποδεικνύουν ότι ο τουρκικός στρατός σκόπιμα έβαλε φωτιά στη Σμύρνη. Κάποιοι από τους μάρτυρες ανήκαν στο πυροσβεστικό σώμα της Σμύρνης. Αργότερα εκλήθησαν να καταθέσουν ενόρκως σε βρετανικό δικαστήριο σε δίκη που ξεκίνησε η ασφαλιστική εταιρεία Guardian. Ένας από αυτούς ήταν ο αρχιπυροσβέστης Τσορμπάτζης, που έφτασε από τους πρώτους στον τόπο απ' όπου ξεκίνησε η πυρκαγιά. Καταφάνοντας στην οδό Tchoukouir ανέβηκε σε μια σκεπή προκειμένου να εκτιμήσει το μέγεθος της φωτιάς. «Μετά κατέβηκα σ' ένα από τα δωμάτια όπου συνάντησα έναν άνοπλο Τούρκο στρατιώτη. Έβαζε φωτιά στο εσωτερικό

ενός συρταριού. Με κοίταξε άγρια αλλά έφυγε. Στα ρουθούνια μου ήρθε η έντονη μυρωδιά του πετρελαίου». Ο συνάδελφος του αρχιπυροσβέστη Τσορμπάτζη, Εμμανουήλ Κατσαρός, είχε μια παρόμοια εμπειρία. Κατάβρεχε την Αρμενική Λέσχη με νερό σε μια προσπάθεια να εμποδίσει την προέλαση της φωτιάς όταν είδε δύο Τούρκους στρατιώτες να μπαίνουν στο κτίριο με τενεκέδες γεμάτους πετρέλαιο. Διαμαρτυρήθηκε όταν τους είδε να τους αδειάζουν στο πάτωμα. «Από τη μία προσπαθούμε να σταματήσουμε τις φωτιές και από την άλλη τις ανάβετε», τους είπε. «Εσύ έχεις τις δικές σου εντολές», του απάντησε ο ένας στρατιώτης, «και εμείς έχουμε τις δικές μας. Το κτίριο είναι αρμενική ιδιοκτησία. Οι εντολές μας είναι να το κάψουμε».

Σε άλλα μέρη, οι πυροσβέστες ανακάλυψαν ότι δεν μπορούσαν να παλέψουν με τις φλόγες επειδή οι μάνικες τους είχαν κοπεί.

Δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα άλλο παρά να περιμένουν να σβήσει η φωτιά από μόνη της. Όμως αυτό φαινόταν όλο και πιο απίθανο μια και ο άνεμος – που ήδη ήταν δυνατός – ενισχυόταν από τα ανατολικά. Οι τρεις διαφορετικές φωτιές που είχαν εντοπιστεί από τους μάρτυρες γύρω στις 12 το μεσημέρι είχαν, κατά τη 1.30 μ.μ., ενωθεί σε μια μεγάλη πυρκαγιά που μαινόταν σε όλη την αρμενική συνοικία. Όταν ο Γκαρμπέντ Χατσεριάν σκαρφάλωσε στη σκεπή του σπιτιού της οικογένειας Βερκίν, σκέφτηκε ότι η πυρκαγιά ήταν εκτός ελέγχου. «Ένα τεράστιο σύννεφο καπνού απλωνόταν πάνω από τη συνοικία», έγραψε. «Η φωτιά εξαπλωνόταν προς δύο κατευθύνσεις, απόδειξη ότι είχε εσκαμμένα ξεκινήσει από διάφορα σημεία ταυτόχρονα». Ο Χατσεριάν κατάλαβε ότι τα πράγματα θα δυσκόλευαν αφού η πυρκαγιά εξανάγκαζε χιλιάδες ανθρώπους να βγουν στους δρόμους.

κανών, Βρετανών και Γάλλων
ρηματική απάντηση στο ιστορικό ερώτημα

να βάζουν φωτιά»

σος, Σμύρνη 1922» διαλύει κάθε αμφιβολία

Ο Μπαγκτζιάν και οι φίλοι του παρακολουθούσαν από την κρυψώνα τους να ξεφορτώνονται όλο και περισσότερα βαρέλια στην αρμενική συνοικία. «Τα τοποθετούσαν σε απόσταση 200 μέτρων το ένα από το άλλο και όταν τελείωσαν... άκουσα κάτι που μπορώ να περιγράψω ως "ήχος βροχής που πέφτει στη σκεπή"». Οι Τούρκοι στρατιώτες ψέκαζαν τα κτίρια με πετρέλαιο. «Αισθανόμασταν τις σταγόνες να πέφτουν πάνω μας», έγραψε ο Κρικόν, «καθώς οι στρατιώτες από τον δρόμο έριχναν με κουβάδες πάνω στους τοίχους ένα υγρό. Μόλις το μύρισα στα ρούχα μου, δεν είχα καμία αμφιβολία ότι ήταν πετρέλαιο».

Ακολούθησαν φωτιές. Από τους πρώτους που τις πρόσεξαν ήταν η Μίνι Μιλς, διευθύντρια του Αμερικανικού Κολεγίου Θηλέων. Μόλις είχε τελειώσει το γεύμα της όταν αντελήφθη ότι ένα από τα γειτονικά κτίρια καίγεται. Σηκώθηκε όρθια για να παρατηρήσει καλύτερα και εξεπλάγη από το θέαμα: «Είδα με τα μάτια μου έναν Τούρκο αξιωματικό να μπαίνει σ' ένα σπίτι κρατώντας τενεκέδες με πετρέλαιο ή βενζίνη και σε λίγα λεπτά το σπίτι είχε παραδοθεί στις φλόγες». Δεν ήταν η μόνη στο Κολέγιο που είδε το ξέσπασμα της φωτιάς. «Οι καθηγητές μας αλλά και μαθήτριες είδαν Τούρκους με στρατιωτικές στολές, φαντάρους και αξιωματικούς, να χρησιμοποιούν μακριά στειλιάρια με κουρέλια στην άκρη, τα οποία είχαν εμποτιστεί σε ένα δοχείο με υγρό. Έμπαιναν με αυτά σε σπίτια τα οποία σε λίγο καίγονταν».

Λίγα λεπτά αργότερα η Κινγκ Μπιρτζ, σύζυγος Αμερικανού ιεραποστόλου, παρατήρησε μια κολόνα καπνού να υψώνεται πάνω από την αρμενική συνοικία. «Ανέβηκα στον πύργο του Αμερικανικού Κολεγίου και με ένα ζευγάρι κιάλια μπορούσα να ξεχωρίσω τις φιγούρες Τούρκων στρατιωτών που έβαζαν φωτιά σε σπίτια».

Αξιόπιστοι μάρτυρες. Είναι αρκετοί οι αξιόπιστοι μάρτυρες που αργότερα θα κατέθεταν για τον ρόλο των στρατιωτών του Κεμάλ στο ξέσπασμα της φωτιάς. Ο Κλάφλιν Ντέιβις του αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού είδε Τούρκους να ρίχνουν εύφλεκτο υλικό κατά μήκος ενός δρόμου στον οποίο κατευθυνόταν η φωτιά. Ο μεσιέ Ζουμπέρ, διευθυντής της τράπεζας Credit Foncier στη Σμύρνη, βρήκε το κουράγιο να ρωτήσει μια ομάδα Τούρκων στρατιωτών τι έκαναν. «Απάντησαν νευρικά ότι εκτελούσαν εντολές να ανατινάξουν και να κά-

ψουν όλα τα σπίτια της περιοχής». Γάλλος επιχειρηματίας - του οποίου τα συμφέροντα του επέβαλλαν να καταθέσει ανώνυμα - δήλωσε ότι στρατιώτες έβαλαν φωτιά σε όλα τα καταστήματα της οδού Hadji Stamon, ακολουθώντας τις οδηγίες του πρώην επικεφαλής της τουρκικής αστυνομίας στο Κορδελίο.

Εύφλεκτο υγρό. Κάποιοι από τους κατοίκους της πόλης εγκατέλειψαν τα σπίτια τους πριν η φωτιά τους αποκόψει από τους δρόμους διαφυγής. Οι Αρμένιοι καθολικοί πατέρες του τάγματος Μεχτιριάν εγκατέλειψαν το μοναστήρι τους και κατευθύνθηκαν προς το γαλλικό προξενείο. Στις παρυφές της αρμενικής συνοικίας είδαν πολλές αποδείξεις εμπρησμού. «Καθώς περπατούσαμε, παρατηρήσαμε άδεια δοχεία πετρελαίου και βενζίνης σκορπισμένα εδώ και εκεί και υγρό να τρέχει στους δρόμους», έγραψε ένας εξ αυτών. «Ήταν σίγουρα πετρέλαιο ή βενζίνη. Είδαμε Τούρκους στρατιώτες σε ένα αυτοκίνητο οι οποίοι, με τη βοήθεια μιας αντλίας, ψέκαζαν όλα τα σπίτια από τα οποία περνούσαν με αυτό το εύφλεκτο υγρό».

Μέχρι τις 2 το μεσημέρι, το μεγαλύτερο μέρος της αρμενικής συνοικίας είχε παραδοθεί στις φλόγες: οι εκκλησίες του Αγίου Στεφάνου και της Αγίας Παρασκευής, το αρμενικό νοσοκομείο και εκατοντάδες σπίτια, καφενεία και καταστήματα. Η αρμενική συνοικία έπρεπε να έχει αντισταθεί περισσότερο στις φλόγες. Πολλά από τα κτίρια είχαν ξανακτιστεί στο τέλος του 19ου αιώνα και οι δρόμοι είχαν διαπλατυνθεί ώστε να μη μεταδίδεται η φωτιά από το ένα τετράγωνο στο άλλο. Όμως αυτό θα προσπάτεε την περιοχή σε άλλες περιπτώσεις, όχι τώρα που τα σπίτια είχαν καταβρεχθεί με πετρέλαιο.

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ ►►

«Τρεις τρόποι για να πεθάνεις»

Χιλιάδες άνθρωποι που προσπαθούσαν να Χλιτώσουν από τις φλόγες δεν είχαν άλλη επιλογή από το να στραφούν προς την προκυμαία. Όπως έγραψε ο Αμερικανός πρόξενος Τζορτζ Χόρτον, «καθώς η πυρκαγιά εξαπλωνόταν προς την παραλία, το κύμα των ανθρώπων που κατευθύνονταν στην προκυμαία όλο και μεγάλωνε: ηλικιωμένοι, νέοι, γυναίκες, παιδιά, άρρωστοι. Όσοι δεν μπορούσαν να περπατήσουν μεταφέρονταν σε φορεία ή στους ώμους των συγγενών τους». Μεταξύ αυτών ήταν και κάποιος γνωστός του πρόξενου, ένας ηλικιωμένος Έλληνας γιατρός ονόματι Αργυρόπουλος, ο οποίος δεν μπόρεσε να αντέξει την όλη κατάσταση. Υπέστη καρδιακό επεισόδιο και πέθανε στην προβλήτα. «Ήταν μια σκηνή τρόμου και ανθρώπων δεινών χωρίς προηγούμενο», έγραψε ο Χόρτον. «Όλοι αυτοί οι χιλιάδες άνθρωποι ήταν στριμωγμένοι σε έναν στενό δρόμο ανάμεσα στην πόλη που καίγεται και στα βαθιά νερά του κόλπου». (...)

Εξαθλίωση. Η προκυμαία της Σμύρνης έγινε το σκηνικό της ανθρώπινης εξαθλίωσης. Μήκους περίπου 3 χιλιομέτρων και πολύ φαρδιά, ήταν αρκετά μεγάλη ώστε να φιλοξενήσει εκατοντάδες χιλιάδες άστεγους.

Η μετατροπή της σε αυτοσχέδιο προσφυγικό καταυλισμό ήταν γρήγορη και δραματική. Λίγες ημέρες νωρίτερα, η προκυμαία ήταν τόπος χαράς. Τώρα, την ευθυμία είχε αντικαταστήσει η εξαθλίωση.

Την ώρα που έπεφτε το σκοτάδι εκείνη την τρομερή Τετάρτη, στην προκυμαία της Σμύρνης βρίσκονταν περίπου μισό εκατομμύριο πρόσφυγες. Κινδύνευαν να καούν ζωντανόι, καθώς οι φλόγες πλέον είχαν πλησιάσει τη θάλασσα. Επικρατούσε μια φοβερή ζέστη που μεταδιδόταν από κτίριο σε κτίριο. Η ζέστη ήταν τόσο έντονη, ώστε οι κάβοι που έδεναν τα πλοία στην αποβάθρα είχαν αρχίσει να καίγονται. Όλα τα σκάφη απομακρύνθηκαν περίπου 250 μέτρα από την προκυμαία.

«Οι φλόγες θέρειναν συνεχώς», έγραψε ο Οράν Ράμπερ, τουρίστας που είχε φθάσει στη Σμύρνη λίγες ημέρες νωρίτερα. «Οι κραυγές του απεγνωσμένου πλήθους στην αποβάθρα ακούγονταν ένα μίλι μακριά. Είχαν να επιλέξουν μεταξύ τριών ειδών θανάτου: τη φωτιά πίσω τους, τους Τούρκους που παραμόνευαν στα σοκάκια και τον ωκεανό μπροστά τους... Στα σύγχρονα χρονικά, δεν υπάρχει πιθανώς κάτι που να μπορεί να συγκριθεί με εκείνη τη νύχτα της 13ης Σεπτεμβρίου στη Σμύρνη».

Είδα με τα μάτια μου
έναν Τούρκο
αξιωματικό να
μπαίνει σ' ένα σπίτι
κρατώντας
τενεκέδες με
πετρέλαιο ή βενζίνη
και σε λίγα λεπτά το
σπίτι είχε παραδοθεί
στις φλόγες
Μίνι Μιλς,
διευθύντρια του
Αμερικανικού
Κολεγίου Θηλέων

MIDDLESEX UNIVERSITY

akto

Art & Design

Κατατακτήριες* στον ΑΚΤΟ αν στοχεύεις σε Bachelor & Master.

Αν είσαι απόφοιτος ΤΕΕ - ΙΕΚ ή και άλλων σχολών στις Εφαρμοσμένες και Καλές Τέχνες, μπορείς να εγγραφείς σε προχωρημένο έτος σπουδών στα πανεπιστημιακά προγράμματα του ΑΚΤΟ.

Φοίτησε στο μεγαλύτερο εκπαιδευτικό όμιλο στον τομέα των Εφαρμοσμένων Καλών Τεχνών και του Σχεδιασμού και απόκτησε BA και MA in Design από το Middlesex University του Λονδίνου.

1012 ΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΡΟΣΦΕΡΟΜΕΝΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΜΟΝΟ-ΕΤΟΣ ΤΟ ΟΜΟΙΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΣΤΕΛΙΟΝ

www.akto.gr
info@akto.gr

Την ώρα που η φρίκη ζωντάνευε στην προκυμαία της Σμύρνης, οι Βρετανοί αξιωματικοί φορούσαν τις λευκές στολές για το δείπνο

Οι ορχήστρες έπαιζαν μελωδίες...

Ο θρήνος και οι κραυγές απελπισίας σόκαραν τους ξένους ναύτες

Πάνω στο βρετανικό πλοίο «Iron Duke» ο πλοίαρχος σερ Όσμοντ ντε Μποβουάρ Μπροκ επέμενε να τηρηθεί η καθημερινή ρουτίνα. Ο Τζορτζ Ουόρν Πράις περιέγραψε πώς οι αξιωματικοί ντύθηκαν για δείπνο με τις λευκές επίσημες στολές τους την ώρα που στο βάθος εξελίσσονταν σκηνές από την κόλαση. Όταν οι κραυγές από την προκυμαία έγιναν τόσο δυνατές ώστε δεν μπορούσαν να τις αγνοήσουν, ο καπετάνιος διέταξε την ορχήστρα του πλοίου να παίζει. Ακολούθησαν και άλλα πλοία και οι διαπεραστικές κραυγές των απεγνωσμένων προσφύγων αναμείχθηκαν με ένα μέντλει από σουξέ της εποχής...

Πολλοί από τους ναύτες που συμμετείχαν στην απομάκρυνση των Βρετανών υπηκόων είχαν επιστρέψει στα πλοία με ιστορίες τρόμου και σκληρότητας. Καθώς οι ιστορίες αυτές διαδίδονταν στα κάτω καταστρώματα, υπήρχε μια έντονη αίσθηση ότι έπρεπε να γίνει κάτι άμεσα για τους πρόσφυγες. Ο Τσαρλς Χόους ήταν ένα από αυτούς που είχαν πάρει μέρος στην εκκένωση και θα θυμόταν για το υπόλοιπο της ζωής του τα όσα είδε. «Γυναίκες ούρλιαζαν για να τις ακούσουν τα παιδιά τους, που όμως είχαν πεθάνει. Μωρά παιδιά να κλαίνε ζητώντας τους γονείς τους... ενίοτε ένας έφιππος εντόπιζε ανάμεσα στο πλήθος

Γυναίκες ούρλιαζαν για να τις ακούσουν τα παιδιά τους που όμως είχαν πεθάνει. Μωρά παιδιά να κλαίνε ζητώντας τους γονείς τους... ενίοτε ένας έφιππος εντόπιζε ανάμεσα στο πλήθος μια 15χρονη που του άρεσε, την άρπαζε και λίγο αργότερα η κραυγή της υποδήλωνε τι συνέβαινε

Τσαρλς Χόους, Βρετανός ναύτης

μια 15χρονη που του άρεσε, την άρπαζε και λίγο αργότερα η κραυγή της υποδήλωνε τι συνέβαινε». Ένας από τους συνάδελφους του Χόους, ο ναύτης Μπάντερ, είδε εκατόν τρεις Έλληνες να κρέμονται από την προκυμαία σε μια προσπάθεια να ξεφύγουν από τη ζέστη της φωτιάς. Παρακολούθησε τους Τούρκους στρατιώτες να φθάνουν «και να κόβουν τα χέρια των θυμάτων τους. Εκατοντάδες κορμιά έπεσαν στη θάλασσα».

«Δεν υπάρχει αμφιβολία». Παρ' ότι ο Βρετανός ναύαρχος Μπροκ είχε υποσχεθεί στον Τούρκο στρατηγό Νουρεντίν ότι θα παραμείνει ουδέτερος, περίπου τα μεσάνυχτα δεν άντεξε να μείνει αμέτοχος. Όλες οι βάρκες του πλοίου του κατευθύνθηκαν προς την προκυμαία. Ένας από

Το φλερτ του Κεμάλ

Ο Μουσταφά Κεμάλ δεν είχε κάνει καμία δημόσια εμφάνιση 48 ώρες μετά το ξέσπασμα της φωτιάς. Η συγγραφέας Χαλιντέ Εντίμπ τον είχε δει τελευταία φορά την προηγούμενη Κυριακή. Βρισκόταν σε μεγάλο κέφι διότι μόλις του είχαν συστήσει μια όμορφη 23χρονη κοπέλα, τη Λατιφέ, κόρη του πλούσιου Τούρκου εμπόρου Μουαμέρ Ουσακιάντε. Η νεαρή είχε σπουδάσει Νομικά στη Γαλλία και φορούσε ένα μενταγιόν στο οποίο είχε τοποθετήσει μια φωτογραφία του Κεμάλ. «Ήρθε κοντά μου», διηγήθηκε ο Κεμάλ στη Χαλιντέ, «μου έδειξε το μενταγιόν και με ρώτησε: "Σε πειράζει;". "Γιατί να με πειράζει;", απάντησα εγώ». Οι σύμβουλοί του είχαν αρχίσει ήδη να συζητούν εάν η Λατιφέ θα έκανε για σύζυγός του. Η ιστορία με τη Λατιφέ (με την οποία παντρεύτηκε έναν χρόνο αργότερα) δεν μπορούσε να καλύψει το γεγονός της τεράστιας πυρκαγιάς στη Σμύρνη. Ο στρατηγός Ισμέτ στενοχωρήθηκε για το μέγεθος της πυρκαγιάς. Ο Κεμάλ είχε άλλη άποψη. Το αποκάλεσε «δυσάρεστο επεισόδιο» και διαβεβαίωσε τον Ισμέτ ότι οι ζημιές θα αποκαθίσταντο. Δεν αγαπούσε αυτή την πόλη. Όταν την πρωτοεπισκέφθηκε το 1905, τον είχε ενοχλήσει ο μεγάλος α-

Είδα αυτή την όμορφη προκυμαία γεμάτη από άτομα μιας φυλής που ήταν ορκισμένος εχθρός μας και κατέληξα στο συμπέρασμα ότι η Σμύρνη έχει ξεφύγει από τα χέρια των αληθινών και ευγενών Τούρκων

Μουσταφά Κεμάλ

Ο Κεμάλ Ατατούρκ με τη σύζυγό του Λατιφέ. Ο έρωτάς τους «φούντωσε» μέσα στα αποκαΐδια της Σμύρνης

ορκισμένος εχθρός μας και κατέληξα στο συμπέρασμα ότι η Σμύρνη έχει ξεφύγει από τα χέρια των αληθινών και ευγενών

Τούρκων

Μουσταφά Κεμάλ

ριθμός Ελλήνων και άλλων χριστιανών που ζούσαν εκεί. «Είδα αυτή την όμορφη προκυμαία γεμάτη από άτομα μιας φυλής που ήταν ορκισμένος εχθρός μας και κατέληξα στο συμπέρασμα ότι η Σμύρνη έχει ξεφύγει από τα χέρια των αληθινών και ευγενών Τούρκων κατόικων της», είχε πει. Ο Μουσταφά Κεμάλ έβλεπε την καταστροφή αυτής της πόλης των απίστων ως μικρό και απαραίτητο τίμημα για την «απελευθέρωση» της χώρας του...

Ο τουρκικός στρατός στην κατεστραμμένη πόλη

τους ναύτες του αργότερα διηγήθηκε: «Η δυσωδία από το καμένο ανθρώπινο δέρμα ήταν φοβερή. Οι δρόμοι ήταν γεμάτοι νεκρούς. Άνδρες, γυναίκες, παιδιά και σκύλοι. Όλη η Σμύρνη εκτός από την τουρκική συνοικία καιγόταν από αυτή την ακόρητη φωτιά». Ο ανταποκριτής της εφημερίδας «Βήμα του Σικάγου» Τζον Κλέτον έγραψε: «Οι δρόμοι είναι γεμάτοι νεκρούς. Εκτός από την άθλια τουρκική συνοικία, η Σμύρνη δεν υ-

πάρχει πια... το πρόβλημα των μειονοτήτων εδώ λύθηκε διά παντός. Όσο για την αιτία της φωτιάς δεν υπάρχει καμία αμφιβολία. Την έβαλαν Τούρκοι στρατιώτες».

Κρύφτηκαν στα μνήματα.

Για τους 320.000 Έλληνες της Σμύρνης, το δράμα δεν τελείωσε με το κάψιμο των σπιτιών τους. Ο 11χρονος Γιώργος Τσουμπαριώτης πέρασε την πρώτη νύχτα μαζί με τη μητέρα, τον

πατέρα, την αδελφή του και πολλούς πρόσφυγες στην εκκλησία του Αϊ-Γιάννη. Καθώς η φωτιά πλησίαζε στο κτίριο την αυγή, «καμιά δεκαριά ληστές εμφανίστηκαν κραδαινόντας τα μαχαίρια τους», διηγήθηκε χρόνια αργότερα ο Γιώργος. Ο πατέρας τους έδωσε όλα τα χρήματα, αλλά ο άνδρας δίπλα του δεν είχε τίποτα να τους δώσει. «Εκοψαν τον ώμο του με μαχαίρι. Εκείνος κυλίστηκε στο χώμα κραυγάζοντας από τον πόνο και πέθανε τρέμοντας μπροστά στα μάτια μας».

Μόλις έφυγαν οι ληστές, η οικογένεια Τσουμπαριώτη αποφάσισε να εγκαταλείψει την εκκλησία. Ο πατέρας του Γιώργου δεν ήθελε να κατευθυνθούν στην προκυμαία μαζί με τόσους άλλους, καθώς η 18χρονη κόρη του ήταν ιδιαίτερα όμορφη. Οδήγησε την οικογένειά του σ' ένα από τα ελληνικά νεκροταφεία της πόλης και με προσπάθεια άνοιξε έναν οικογενειακό τάφο ελπίζοντας ότι εκεί θα μπορούσαν να κρυφτούν. Δεν ήταν οι μόνοι που αναζητούσαν καταφύγιο στους τάφους. «Υπήρχε κόσμος παντού. Σχεδόν όλοι οι τάφοι είχαν ανοιχτεί από γονείς που έκρυβαν τις κόρες τους». Η οικογένεια παρέμεινε στον τάφο όλη την μέρα και τη νύχτα, πριν τολμήσουν να βγουν στον δρόμο.

«SUNDAY TIMES»
«Ξεκαθαρίζει ποιος έκαψε τη Σμύρνη»

Το βιβλίο του Τζάιλς Μίλτον «Paradise Lost, Smyrna 1922. The Destruction of Islam's City of Tolerance» (Ο Χαμένος Παράδεισος, Σμύρνη 1922. Η καταστροφή της ισλαμικής πόλης της ανοχής), εκδόσεις Sceptre, έγινε δεκτό με εγκωμιαστικές κριτικές από τις μεγαλύτερες βρετανικές εφημερίδες.

Για «δυνατή και συγκινητική αφήγηση» έγραψαν οι «Sunday Times» κάνοντας ιδιαίτερη μνεία στον «αιματηρό κατακερματισμό της πολυπολιτισμικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Μίλτον έχει γράψει ένα αξιομνημόνευτο βιβλίο για ένα από τα πιο σημαντικά γεγονότα στη διάρκεια αυτής της διαδικασίας. Ξεκαθαρίζει, άπαξ διά παντός, ποιος έκαψε τη Σμύρνη, προβάλλοντας αδιάφυστα στοιχεία για τη μεταφορά χιλιάδων βαρελιών πετρελαίου από τους Τούρκους στρατιώτες σε όλες τις περιοχές της πόλης εκτός από την τουρκική συνοικία. Οι Τούρκοι περιέλουσαν όλα τα σπίτια με πετρέλαιο και άναψαν φωτιές, με την πλήρη έγκριση του Μουσταφά Κεμάλ ο οποίος ήταν αποφασισμένος να δώσει την τελική λύση στο "πρόβλημα των μειονοτήτων" προκειμένου να εξασφαλίσει τη μελλοντική σταθερότητα της νεόκοπης Τουρκικής Δημοκρατίας. Ένα σχετικά ομοιογενές τουρκικό κράτος πράγματι δημιουργήθηκε, όμως όπως δείχνει ο Μίλτον, το κόστος ήταν αφάνταστο σε μία από τις πιο τρομερές ανθρωποτικές καταστροφές του 20ού αιώνα».

Ο «Independent». Η εφημερίδα «Independent» αναφέρει ότι «η συναρπαστική καταγραφή των γεγονότων από τον Μίλτον για την καταστροφή της Σμύρνης βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε ανέκδοτα και μερολόγια που προέρχονται από μέλη εύπορων λεβαντίνικων οικογενειών της πόλης. Οι μαρτυρίες της σφαγής από αυτόπτες μάρτυρες κάνουν το στομάχι σου να σφιγγεται καθώς διαβάζεις...»